

Villkorligt fängelse...

Korta fängelsestraff, upp till ett år, ska i princip avskaffas och ersättas med en frivårdspåföljd. Åtminstone första gången man begår ett brott. Det är ett av flera nya förslag som kan bli verklighet till 2015. Men den övergripande trenden är ändå att fängelsestraffen blir allt längre.

Vi har länge vetat att fängelse inte är särskilt effektivt när det gäller att förhindra eller förebygga brott. Ändå vore det förmodligen politiskt självmord att vilja minska fängelsestraffen och därmed verka slapphänt gentemot kriminaliteten. Samtidigt har alternativen till korta fängelsestraff blivit mer regel än undantag och nu föreslår hovrättspresident Fredrik Wersäll att vi tar steget full ut.

– Det behövs en modernisering och förenkling av påföljdssystemet som har blivit svåröverskådligt. Under 90-talet har det gjorts flera försök att reformera systemet utan att lyckas och därför ville vi göra en total översyn nu, säger han.

Grundtanken är att domstolen dömer den som har begått ett brott på fängelsenivå till fängelsestraff, men antingen ovillkorligt – som de facto innebär en tid på anstalt – eller villkorligt i förening med en tilläggsstraff i form av böter, samhällstjänst, kontroll- och övervakning, hemarest (fotboja), vård-, behandlingsprogram eller kontraktsvård. Huvudregeln är att straff under ett års fängelse alltid ska vara villkorligt.

– Det ställer ökade krav på frivården, men samtidigt kommer resurserna att minska för de kortare anstaltsplatserna. I första hand blir det en omfördelning. Vi har haft ett stort antal överläggningar med Kriminalvården och såvitt jag kan bedöma så är det en utveckling som de har önskat sig och tycker är bra, säger Fredrik Wersäll.

Många som idag får ett kortare fängelsestraff har dömts för rattfylleri, misshandel, narkotikabrott. I framtiden kommer de alltså att få villkorlig dom istället och går i princip rakt ut i samhället igen?

– Just det, första gången de begår brottet. Men om de återfaller i brott så kan fängelse bli aktuellt. Det här är inget nytt, redan idag blir de allra flesta villkorligt frigivna första gången de döms, men för vissa brott på samma straffnivå blir det fängelse. Det är en orättvisa som vi vill avskaffa. Det finns väldigt lite forskning som talar för att korta fängelsestraff har någon förebyggande effekt, snarare tvärtom, att det är skadligt.

Den stora nyheten är alltså att det som kallas ”artbrott” ska minska, alltså brott som har en lägre straffnivå på max tolv månader, men som på grund av ”brottslighetens art” ändå leder till ett fängelsestraff. Oftast är det brott som har ansetts särskilt samhällsfarliga, men med tiden har de blivit allt mer komplicerade att avgöra och tanken är att denna särbehandling ska upphöra.

Utvecklingen mot allt färre korta fängelsestraff har pågått länge. 1990 infördes samhällstjänst som möjliggör ett liv i sin normala miljö, men med ett extra åtagande. 1994 kom fotbojan som innebär att man följer ett strikt tidsschema i det egna hemmet, först motsvarande tre månaders fängelse och 1997 förlängdes strafftiden till sex månader. I den nya utredningen föreslås fotbojan utökas till ett år. Martin Grann är utvecklingschef i Kriminalvården och adjungerad professor och han menar att vi ser en allt större differentiering.

– De som döms för grova brott tenderar att få allt längre fängelsestraff och samtidigt har de korta straffen blivit allt färre. Förslagen i den nya utredningen är ytterligare ett steg i den riktningen. De korta straffen gör ingen större skillnad i sammanhanget och de är ganska dyra för skattebetalarna och då kan man fråga sig varför någon ska sitta inne i tre, fyra månader, säger han och fortsätter:

– Men för att Påföljdsutredningens förslag ska tas emot väl så är det en förutsättning att man ger en trovärdig beskrivning av något annat som ska hända och som i allmänhetens ögon ändå ska vara en kraftfull ersättning till fängelse. Det villkorliga straffet kommer att förenas med tilläggsstraff som innebär en palett av åtgärder. Men det är ingen förmildrande utveckling, den allmänna trenden är att vi går mot hårdare straff, inte mjukare.

I och med detta får frivården ett tydligare ansvar för korttidsdömda, att göra korrekta bedömningar av enskilda individers återfallsrisk, behandlingsbarhet och motivation. Idag finns ett femtontal olika behandlingsprogram att välja bland.

– All tillgänglig forskning pekar på att det har bättre effekt om det genomförs i Frivården än inne på en anstalt. Om fler ska gå behandlingsprogram så gäller det att skicka rätt person till rätt program. Blir det fel här så har det i bästa fall ingen effekt alls och det kan till och med öka återfallsrisken. Frivården blir en station där man i så fall måste sortera mycket mer noggrant, säger Martin Grann.

Kriminalvården – och inte minst frivården – har varit involverade i framtagningen av utredningens förslag. Framför allt genom att beskriva hur personutredningen kan se ut i det nya systemet som ju ställer ökade krav på rätt bedömning. Domstolen väljer många gånger att följa den rekommendation av påföljd som frivårdens inspektörer ger i sin personutredning.

– Det är ju viktigt att vi hittar rätt program för rätt person oavsett om det gäller frivård eller fängelse och vi tittar på så-

väl risker och behov som mottaglighet så vi inte förstör för vare sig individen eller andra i en grupp. På sikt blir det också en utvecklingsfråga att se till att det finns program över hela landet, där personen i fråga bor, liksom att översätta program på olika språk. Man kan tänka sig att utnyttja IT-stöd. Men det är ett utvecklingsbehov som vi har redan idag, säger Elisabeth Lager, chefsjurist vid Kriminalvården.

Under ett kort fängelsestraff kan det vara svårt att hinna ge verkställigheten ett vettigt innehåll och

Elisabet Lager ser därför fördelar med att bedriva programverksamheten i frivården där den dömda befinner sig i sin normala miljö. Vilken betydelse programmen har för att förhindra fortsatt brottslighet är svårt att veta.

– Det är svårt att mäta effekten på individnivå eftersom programmet är en av många olika insatser som görs. Det kommer också nya program hela tiden, en del från andra länder och en del utvecklar vi själva och det har hänt att vi har slutat med ett program som inte gav någon positiv effekt i Kriminalvården, säger hon.

Att undvika onödiga korta fängelsestraff är en svensk specialitet. Vi har haft en påhittighet för olika alternativ i det nordiska straffsystemet som skiljer sig inte minst från USA som har världens största fängelsepopulation. Där handlar det mycket mer om fängelsets hämndfunktion, samhällets hämnd, medan påföljder i Norden är mer inriktade på rehabilitering och återanpassning.

– Fängelse har många negativa konsekvenser för arbete och familj och kan man uppnå tillräcklig straffeffekt med en billigare och mindre ingripande påföljd så är det en fördel. Exempelvis samhällstjänst har många fördelar då det är lätt att straffmäta antalet timmar i förhållande till hur allvarligt brottet är. Både allmänhet och den enskilde tycker att det är positivt att kunna ge tillbaka till samhället om man har gjort fel.

Myrorna erbjuder meningsfulla uppgifter

I framtiden kan fler bli aktuella för samhällstjänst. Nyligen genomförde Brottsförebyggande rådet en utvärdering som visar att samhällstjänst är en uppskattad påföljd, men att det också finns stora utmaningar att möta. På Myrorna i Göteborg är erfarenheterna mestadels goda.

Fyra våningar och mängder med saker. Kläder, klockor, porslin, böcker, möbler, kartor, tavlor, skor så långt ögat når. Varje dag rullar lastbil efter lastbil in med saker som människor valt att skänka. Myrorna har två viktiga uppdrag, dels att generera ett överskott som går direkt till Frälsningsarmens olika verksamheter för dem som har det allra svårast i samhället, dels att erbjuda arbetsträning och referenser åt dem som står utanför arbetsmarknaden. En del av dem som döms till samhällstjänst får arbete här.

– Vi har ett gott samarbete med Frivården och de är duktiga på att placera rätt person på rätt plats. Vi har vissa kriterier för att få vara här och först har vi alltid en intervju för att se om personen är lämplig. Men sen går vi inte ut med vem som gör samhällstjänst utan vi behandlar alla lika, säger Karin Nielsen, butikschef på Myrorna i Göteborg.

Enligt Brå:s granskning anser Frivården att samhällstjänst oftast fungerar bra som alternativ till fängelse och de klienter som deltog i undersökningen sade sig trivas på sina arbetsplatser. För dem som har familj och egen sysselsättning var samhällstjänsten dock mer betungande än för dem som stod utanför såväl arbetsmarknaden som ett socialt liv. För dem innebar samhällstjänsten snarare en positiv möjlighet att komma ut, få arbetserfarenhet och en chans att träffa människor.

Ofta har de som kommer till Myrorna ett vanligt jobb och genomför sin samhällstjänst på fritiden, många gånger på lördagar. Handledarna i butiken har kontakt med Frivården varje dag och om det skulle vara något problem så finns det ett journummer de kan ringa och det fungerar bra.

– Det jag har hört från dem som har varit här är att det känns bra att få bidra till samhället och att pengarna går till dem som har det riktigt svårt i livet. Man uppskattar att få göra nytta. Sen händer det att någon kommer med attityden att det här bara är ett straff och inte är särskilt intresserade av

uppgiften. Det är därför vi har en intervju först så att de förstår att det här är vår arbetsplats och vad som gäller här.

Mikael dömdes till 3,5 års fängelse för skatte- och bokföringsbrott. Nu har han varit hos Myrorna i några veckor. Arbetet är en del av hans utökade frigång, alltså den sista delen av hans fängelsestraff. Ett par gånger om dagen kommer det nya varor som ska sorteras och placeras ut. Klänningar hängs upp efter färg och typ, tunga saker bärs hit och dit, kunder behöver hjälp.

– Jag har jobbat med service i femton år tidigare och här kan jag ge tillbaka till något gott. Eftersom jag har suttit tjugotvå månader på anstalt så kastas jag inte ut i arbetslivet med huvudet före utan det blir lite mjukare, säger han.

Under tiden han satt på anstalten i Kolmården såg han en man som kom in fyra gånger på korta straff för olovlig körning, en månad åt gången. Ofta hamnar de korttidsdömda på öppna anstalter. Mikael tycker givetvis inte att man ska vara ostraffad om man kör olovligt, men det borde finnas en bättre lösning.

– Att sitta på öppen anstalt är relativt lätt, vissa gör det flera gånger om året och tycker inte att det är något med det. Vi långliggare pratade ofta om att det borde finnas något annat för dem med korta straff, det blir rörigt med korttidare.

Myrorna är en typisk arbetsplats som erbjuder meningsfulla arbetsuppgifter, men i övrigt lägger sig kontaktpersonerna inte i själva strafftanken så länge klienten sköter sitt åtagande. Vanligtvis är det just hos ideella eller offentliga organisationer liksom idrottsföreningar som samhällstjänstgörare hamnar för att de inte ska konkurrera med andra åtgärder på den öppna arbetsmarknaden. Men Brå öppnar för att också privata vinstdrivande aktörer ska kunna bli aktuella i framtiden. Redan idag är det svårt att hitta tillräckligt många lämpliga arbetsplatser och det finns ingen outtömlig källa att ösa ur. Nästan ingen arbetsgivare vill ta emot personer som är dömda för våldsbrott eller som har aktivt missbruk, vilket gäller majoriteten av dem som döms till samhällstjänst. Även för de som är socialt etablerade är det svårt att hitta lämpliga platser då de ofta redan har ett arbete på dagtid.

Brå:s utredare bedömer dock att ökningen kan bli liten, bara ett fåtal av dem som döms till fängelse är lämpliga för samhällstjänst vilket innebär att det sannolikt inte blir något större tryck på framtida arbetsplatser. I studien framkommer dessutom att klienterna själva tycker att samhällstjänsten kunde vara tuffare och mer ”avskräckande” än idag. De kunde tänka sig både mer samhällsnyttiga, hårda och tråkiga arbetsuppgifter som städning av gator och torg för att det ska kännas mer som ett straff.

Hans P.A. Karlsson

Fakta: Samhällstjänst

Den som döms till samhällstjänst ska utföra samhällsnyttigt och oavlönat arbete på sin fritid mellan 40 och 240 timmar beroende på straffvärde i domen, vilket motsvarar två veckor till ett år. 2011 dömdes drygt 6 000 personer till samhällstjänst. De vanligaste brotten är våldsbrott, rattfylleri samt narkotikabrott.

Källa: Kriminalvården